

Etik Üstüne

Ahmet KESGİN*

Abstract

Ethics is philosophical thought which human behavior's scope of moral is subject. However, by effectuating the principles of moral is to be in the life. In this regard, although not exactly the same is to be fulfilled the function of the concept of morality. There are usually common opinion which ethics, a philosophical topic, is three kinds. These are descriptive ethics, normative ethics and metaethics. The main characteristics of these types of ethical are: Descriptive ethics depict existing moral principles. Normative ethics inquiry moral principles and constitute moral rule. Meta-ethics make details of analysis of language and of moral conceptions.

Etik, insanın düşünmeyi sistematik hale dönüştürdüğü günden bu yana tartışılan konuların başında gelmektedir. En azından bize kadar ulaşan metinlerde bunu görmek mümkündür. Etik esasında amaçlı ve bilinçli eylemle doğrudan ilgili olan bir düşünme etkinliğidir. Bu eylemlilik durumunda etik, insanın ahlâka dair fiillerini düşünce konusu yapar. Bununla birlikte normatif özelliğiyle birlikte etik adı altında davranış çerçevesi de sunar. Dolayısıyla etik, felsefenin yaşama dönük yönüyle ilgili olan bir alanda sınıflandırılır.¹

Tarih boyunca insanların değer² üretebildiği ve onu dönüştürebildiği görülebilir. İnandığı ve hayatını ona göre şekillendirdiği ilkeleri temellendirmekten geri de kalmamıştır. Başka bir açıdan bakıldığında ise yine insan, ezeli-ebedî hakikatler olarak değerlendirdiği değer yargılarını keş-

* **Dr.**, Milli Eğitim Bakanlığı.

1 Hilmi Ziya Ülken, *Ahlâk*, Ülken Yay., İst. 2001, s. 11. Söz konusu değerlendirme biçimini Doğan Özlem'in derleyip çevirdiği eserde görmek mümkündür. F. Heinemann, "Etik", *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, der./çev. Doğan Özlem, İnkılap Yay., İst. 1997, s. 333 vd.

2 Değer ile ilgili olarak, yani değerlendirmenin göreliliği, değer sorunlarıyla görecelik-mutlakçılık ikilemi dışında farklı kullanımlarının olabileceği ve böyle ele alındığında da değer ile ilgili sorunlar karşısında felsefi bilginin nasıl genişlediğini görmek mümkün iken insan yaşamında nasıl farklı yolların açıldığını göstermesi bakımından bkz. İoanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1998.

fedebilecek donanımlara sahip olarak algılanır. Bu bağlamda değerler insana bildirilmişken, yine insan bunları kendi eğilimleri doğrultusunda yapılandırarak seçkinci bir hiyerarşi oluşturmuş ve bu doğrultuda oluşturulmuş olan sosyo-politik ve ekonomik sürecin meşruiyet kaynağını inşa edebilmiştir. Bu durumda insan, kendi eğilimleri ile dönüştürdüğü ve bir çeşit kendi faydasını ürettiği bu hakikatleri keşfetme çabasında olmuştur.³ Etik ve ahlâk bu çabaların ana unsurlarından biri olmuştur. Öte yandan gerek akademik gerekse güncel hayatta “etik”, “ahlâk” gibi kavramların algısında ve birbiriyle ilişkisi konusunda ortak bir algının oluşmadığını ifade edebiliriz.

Bu çalışmayla biz, “etik” hakkında ortaya çıkan tartışmaların genel bir çerçevesini sunarak onun “ahlâk” kavramıyla etkileşimini belirleyeceğiz. Daha sonra ise etiğin tam olarak ne ifade ettiğini -sınıflarını da belirleyerek- belirli bir tanım oluşturmaya çalışarak izah etmeye gayret edeceğiz.

Etiğin Tanımı ve Sınıfları

Kavramlar, insan aklının gözlükleridir. İnsan, evreni kavramasından sosyal hayatındaki olgulara kadar hemen her alanda tanımlarıyla yaşamak durumundadır. Kavramlar olmasaydı insanlar birbirleriyle iletişim de kuramazdı. Her yeni öğrenilen şey, insanın kavram haritasında bir yere oturur. Ve yine insan kendisi için, içinde bulunduğu dünyayı daha anlamlı hale getirir. Bu da öncelikle yaşadığı dünyayı daha güvenli/anlamlı bir yuvaya dönüştürmesine sebep olur.

Bir kavramın tanımına ulaşmak için sözlüğe bakmaktan daha fazla çaba harcamak gerekir. Kavramlar da insanlar ve medeniyetler gibi doğar, yaşar ve ölürlür. Hiçbir kavram kendiliğinden doğmadığına göre onun,

3 Bu konuda burada şunları ifade etmek gerekmektedir: İnsanın akıl varlığı olduğu ve eğilimlerini, aklının ayırt etme yetenekleriyle yapılandığı ahlâk anlayışlarından yola çıkarak, ya tamamen insanın aklıyla bu değerleri yapılandığı anlayışına bağlı kalarak akılcı bir bakış açısı hâkim olmuş ya da insan eğilimlerini ahlâk anlayışının odağına koymuş, bu eğilimlerin hakikati ya da doğru davranışı tesis etmede ölçüt olduğu vurgusuyla duyumcu bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bunların dışında, insanın tam da akıl varlığı olduğu ve bu yönüyle irade ve amaç sahibi bir varlık olması gerektiği, işte ahlâkî doğruların da insanın yaratılmış özelliklerine uygun bir şekilde verildiği kabulüyle akılcı fakat bununla birlikte ezeli-ebedî hakikatler anlayışının da kabulü söz konusudur. Bütün bunlara daha sonra değinmek mümkün olacaktır. Fakat şu kadarını ifade etmekte fayda vardır; pragmatizm, akıp giden hayatı, kendi doğrularının inşa edici temel unsuru içinde değerlendirirken, akıl, her an yeni olgularla ortaya çıkan bu sürecin yeniden yapılanması için önemli bir rol üstlenir. Ama temelde eğilimler ve arzulama söz konusudur.

bilginin nesnesi haline gelinceye kadar bir hayli yol almaya ihtiyacı vardır. Her medeniyet kendi dünya görüşüyle inşa olurken, kendi estetiğine ve zihinsel tutumuna göre, o medeniyete temel teşkil eden kavramlarıyla yaşar. Bazı kavramlar da vardır ki sınırları aşar ve başka medeniyetler için de iş görür hale gelebilir. Örneğin, özellikle son iki yüzyıllık süreçte, özellikle siyasal kavramları bu yönde değerlendirmek mümkündür. İdeoloji, pragmatizm, pozitivist tavır, sağ-sol vs. gibi.⁴ Öyleyse kavramsal tanımlama yaparken bu süreci göz önünde bulundurmak gerekir. Bu üst anlatıdan sonra genel olarak etik kavramını ama aynı zamanda onun ahlâk kavramıyla ilgili olarak durumunu tartışalım.

Birçok yerde etik sözcüğü yerine ahlâk sözcüğünün kullanıldığını ve bazı batı dillerinde aynı şekilde geçtiğini görebilmekteyiz.⁵ Diğer taraftan ahlâk kavramının etikle aynı anlamda kullanıldığı, ayrıca ondan farklı olarak iki anlamının daha bulunduğu varsayılmaktadır.⁶

Bir durum karşısında insan için doğru eylem ne olabilir? Ya da insanın karşılaştığı ‘duruma göre doğru eylem’ tespitinden ziyade bütün benzer durumların karşısında evrensel bir iyi davranış modeli olabilir mi? İnsan seçimlerini özgür bir iradeyle mi gerçekleştirebilir? Yine insanın zorunlu olarak tâbi olduğu bir eylemin ahlâkî değeri nedir? Nesnel ahlâkî bir ilke mümkün müdür? Nesnel ahlâkî değere dayanmayan eylem ile ilgili ne tür bir değerlendirme yapılabilir? İnsanın kendi tarihi içerisindeki yürüyüşünde inşa ettiği değerlerin tartışılabilirliği hangi şartlarda mümkün olabilmektedir? Bu değerlerin varlığı hangi sosyal ya da psikolojik temellere oturmaktadır? Belirli bir durum karşısında faydalı olan davranış ne olabilir? Bunlar ve benzeri sorular etiğin ilgi alanına giren sorulardır.

4 Son kavramlar hakkında bkz. Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yay., İst. 1999, s. 77-79.

5 Öncelikle ‘ahlâk’ kavramının anlamı, sınıfları, ‘ahlâk ilmi’ konularında daha geniş bilgi için bkz. A. Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri*, Okut Matbaası, Ankara 1346, s. 4-15. Mehmet Aydın, “Ahlâk”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., İst. 1989, C. II, s. 1-14. ‘Etik’ Yunanca ‘ethos’ sözcüğünden ‘moral’ ise Latince ‘mos’ sözcüğünden doğmuştur. Her iki sözcük de gelenek, görenek, alışkanlık anlamalarında kullanılmaktadır. ‘Moral’in karşılığı olarak bizim kullandığımız ‘ahlâk’ sözcüğü de Arapça ‘hulk’ kökünden gelmekte, bu sözcük de yine gelenek, görenek, alışkanlık vb. anlamlarına gelmektedir. Ama bu nedenle etimolojik olarak bakıldığında ‘ethos’ (etik) ile ‘mos’ (moral-ahlâk) arasında bir anlam farkı yoktur. Ama sözcüklerin kullanım bağlamlarına bakıldığında, onların farklı şeyleri nitelemek için kullanıldığını görüyoruz. Harun Tepe, “Bir Felsefe Dalı Olarak Etik: “Etik” Kavramı, Tarihçesi ve Günümüzde Etik”, *Doğu-Batı*, Cantekin, Ankara 1998, S. 4, s. 12. Ayrıca etik kavramının etimolojisi hakkında bkz. Veysel Atayman, *Etik, Donkişot*, İst. 2005, s. 11-15.

6 Bu ayrım için bkz. Harun Tepe, *Etik ve Metaetik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., Ankara 1992, s. 4-8. Ahlâk kavramının diğer farklı kullanımları için bkz. İoanna Kuçuradi, *Uludağ Konuşmaları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1997, s. 20-36. Ayrıca bkz. Tepe, a.g.m., s. 12-16.

‘Şimdi olan’ bir durumda nasıl davranılması gerektiği, ‘o durumda doğru davranışın ne olduğu’ sorusundan, ‘doğru eylem’in ne olduğu sorusu daha kapsayıcı olmaktadır. Bu şekilde zaman ve mekâna bağlı olmadan doğru davranışı ortaya koymak felsefenin işidir. ‘Olan fiilî bir eylem’le ilgili olarak doğru eylemin ne olduğu ile ilgili çaba, pragmayı/faydayı esas almayı gerekli kılar.⁷

İnsan hayatının gerek bireysel gerekse toplumsal boyutunda ortaya çıkan ahlâkî öğeler, etiğin problemidir. Dolayısıyla özellikle son zamanlarda hayatın her alanıyla ilgili (siyaset, tıp, çevre, iletişim, spor, iktisat vs.) ortaya çıkan insanî zaafılara karşılık bir değer olarak kullanılmaya başlanmıştır. ‘Olan’ ile ‘olması gereken’ arasındaki mesafe, sorgulamanın ana çizgisini oluşturmaktadır. Bu noktada ‘insan nedir? Ne olması gerekir?’ gibi temel sorular üzerinde durulmaktadır. Bu soruların ikisine birden cevap vermeye çalışmak, insana aynı zamanda bir ‘amaç’ yüklemeyi kabul etmektir. Dolayısıyla ‘insana bir amaç belirlemek’ demek onun eylemlerine bir amaçlılık belirlemek demektir. Böylece insan eylemlerindeki bazı amaçların ahlâkî nitelik taşıdığı söylenebilir. Bundan dolayı bu eylem alanları ahlâk felsefesinin/ etik’in alanına girmektedir. Yukarıdaki soruların cevaplarının düşünce tarihi açısından değerlendirildiğinde çeşitlilik arz ettiği görülmektedir.⁸ Başka bir ifadeyle, ortaya farklı etik görüşler çıktığı da söylenebilir.⁹

Diğer taraftan çeşitli güncel -özellikle sosyo-politik, sosyo-ekonomik olaylarda etikle ilgili tartışmalar, etiğin bazı meslekî tavırlarla birlikte kullanımı ve ahlâk ile ilgili ileri sürülen insan cephesinden zaafaların belirli bir ölçüğe vurulmuşçasına dile getirilmesi fazlasıyla öne çıkmaktadır. Bu tartışma, kavramın bağlamına göre anlam kazanmasına yol açarak

7 “Kant, davranışları, insanın o davranışın sonunda herhangi bir pratik amaç güdüp gütmeyeceğine göre ‘göreve uydurulan eylem’ ve ‘görevden doğan eylemler’ olarak ikiye ayırmıştır. Bir eylem ancak kendi özünde taşıdığı doğruluğun amaç edinilmesi sayesinde ahlâkîlik vasfını kazanabilir. Buna karşın Kant’a göre, pragmatik kaygıların kişisel çıkarın ön planda olduğu eylem ahlâkîlik niteliği kazanamaz.” Değerlendiren Arslan Topakkaya, “Kant’ın Ahlâk(iliğ)in Metafizigi Adlı Yapıtında Etiğin Temellendirilmesi”, *Doğu-Batı*, s. 72. Krş. *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İ. Kuçuradi, TFK. Yay., Ank. 1999, s. 22.

8 Doğan Özlem, *Etik*, İnkılap Yay., İst. 2004, s. 13-16.

9 Batı felsefesi açısından bakıldığında şu esere bakmak yeterli olacaktır: Alasdair MacIntyre, *Ethik’in Kısa Tarihi*, çev. H. Hünler-S. Z. Hünler, Paradigma Yay., İst. 2001. Diğer taraftan İslâm medeniyet ve felsefesi açısından genel olarak derlenmiş olarak bakılabilecek eser: Mehmet Aydın, “Ahlâk”, *İslâm Ansiklopedisi*, s. 1-14. Diğer başka eserlerden bazıları şunlardır: İbn Miskeveyh, *Tezhibü’l-Ahlâk*, Yay. Haz. A. Kerim Selman, Beyrut 1985. Recep Kılıç, *Ahlâkun Dinî Temeli*, TDV, Ank. 1992, s. 90-125. Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Bulak 1248.

aslında bir anlam kargaşası da oluşturmaktadır. İnsanın başka insanlar tarafından görünümüyle ilgili olarak ileri sürülebilen bu tür tartışmalar aslında etik kavramını da boğmaktadır. Bu durum normal bir tavır olarak algılanabilir. Kavram, ilgili-ilgisiz, uzmanı olan ya da olmayan ama kullanıcıya belirli bir itibar kazandırdığına inanılan etkin bir kullanıma sahiptir. Bu durumda kullanıcının pozisyonuna ve niyetine göre anlam kazanan bir içeriğe de evrilebilmektedir. Bu da bir kavram/anlam kargaşasına yol açmaktadır.

Kavrama dair karşı-duruş sergilenmesini ve kafa karışıklığını Kuçuradi, farklı sebeplerle de irdeler. Ona göre etik, yüzyılımızda Orta Çağ'ını yaşar ve bunun sebeplerinden en önde geleni ise, çağımız düşünürlerinin bilimsellik peşine düştüklerini zannederek, etik değer sorunlarıyla hemen hemen hiç ilgilenmemeleridir.¹⁰

Tepe'ye göre, sıradan bir insanın kullandığı ahlâkî normlar bir filozof tarafından kullanıldığında etik olarak önümüze konulmaktadır. Hep olandan, şimdide ortaya çıkan eylemden yola çıkan filozof, insanın karşı kar-

10 İoanna Kuçuradi, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1999, sayfasız bölüm 1. Burada Kuçuradi'ye katılmaktayız. Öyle ki insan ile ilgili olarak bilimsel çalışmalar sonucu psikoloji, sosyoloji, antropoloji vs. gibi insan bilimleri alanında yeni bilgi alanları kurulmuştu. Ve insan ilişkileriyle ilgili olarak pozitif bilimlerin kullandığı yöntem olan açıklama yöntemi sosyal bilimlere de uygulanmaya çalışıldı. Oysa insan ahlâkî değerlere sahip kimi zaman efsanevi, mistik (açıklanamayan) kabulleri olan karmaşık bir varlıktı. Söz konusu yöntemi uygulayan bilim insanı, bu konularla ilgili olarak insanla ilişki kurmayı hor görmüştü. Dolayısıyla ahlâk/etik gibi metafizik konularda da bir şeyler ileri sürülen alanlara pek ilgi gösterilmedi. Oysa değerler dünyası ya da ahlâkî yargılar insanla yaşayabilen ve ancak insanla var olabilen bir dünyadır. Değerlerin ve ahlâkî yargıların anlaşılma ve yorumlanmaya ihtiyacı vardır. "İnsanoğlu bir canlı olarak fizik dünyada, fakat bir insan olarak metafizik dünyada yaşar. İnsanın içinde yaşadığı bu metafizik dünya ahlâk ve değerler dünyasıdır. Etrafımızı çevreleyen fizik nesnelerin bizden bağımsız olarak mevcut olduklarını ve bizim de bu nesnelere dünyası içinde yaşadığımızı teorik olarak kabul edebiliriz. Fakat bu tür nesnelere bizim için birtakım değerlerle birlikte anlam taşırlar. Bu değerler dünyasının fizik dünya hakkındaki bilgilerimizden farklı ve onun dışında özellikler taşıyacağı açıktır. Bu anlamda 'fizik-ötesi' yani 'meta-fizik' bir dünyadır. Bu sebeple de 'değer'in özelliği, hem insana bağlı olarak mevcut olması hem de fizik nesnelerin -özellikle duyu organlarımızın üzerine kurulmuş olan- bilgisinden farklı özellikler taşımasıdır." Şafak Ural, "Epistemolojik Açıdan Değerler ve Ahlâk", Doğu-Batı, s. 46. Özellikle Dilthey, tin bilimlerinin ortaya çıktığı insan yaşamının, açıklamadan çok yorumlamaya tabii tutulması gerektiğini vurgulamıştı. 'Açıklama' ve 'yorumlama' yöntemlerinin kullanılışı ve batıda bu tartışmanın ortaya çıkışı ile ilgili olarak bkz. Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Anahtar Kitapları, İst. 1996, s. 137-142. *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, İnkılâp Kit., İst. 1996, s. 52-53. Ayrıca insanın ve tarihinin, doğa bilimleri yönteminden farklı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği konusunda daha geniş bilgi için bkz. Doğan Özlem, "Dilthey'in Tin Bilimlerini Temellendirme Sürecinde Epistemolojide Yaptığı Devrim", *Bilim, Tarih ve Yorum*, İnkılâp, İst. 1998, s. 65-115. "Tin Bilimlerine Giriş'in Yüzüncü Yılı ve Dilthey", *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İnkılâp, İst. 2000, s. 51-104. Dilthey, "Tin Bilimlerine Giriş", çev. Doğan Özlem, a.g.e., s. 105-124. Aynı makale, *Tarih Felsefesi* adlı eserin içinde de bulunmaktadır. s. 271-281.

şıya kaldığı sorunlarla güncelin ve gündemin ötesinde genel bir sorun gibi ilgilenmiştir. Böylece belirli bir durumda önümüze çıkan belli sorunlarla ilgili olarak, bu durumda neyin yapılması doğrudur? Ben nasıl adil olurum? gibi sorulara felsefeci daha genel bir problem durumu oluşturarak bakar ve şu soruları sorar: Doğru eylem nedir? Adil kişi kimdir? Adalet nedir? Şimdi ve burada yaşayan insan bireyi, eylemde bulunurken karar vermek ve değerlendirme yapmak durumunda kalır. Böylece filozoflar da eyleyen, karar veren ve değerlendirme yapan insanın şimdiki durumundan kalkarak genel geçer normlar inşa etme peşindedir.¹¹

Söz konusu ileri sürülen iddiayı kabul etme durumunda, felsefe tarihi açısından birer etik konu olarak değerlendirilen birçok ahlâk anlayışını felsefe tarihi eserlerinden çıkarmak gerekecektir. Zira Hedonizm, Yarırcılık, Pragmatizm gibi birçok ahlâk türünü birer etik iddia olarak kabul etmemek gerekecektir. Etik konularla ilgilenmiş her filozof kendi tarihi içerisinde tartışılmış geleneksel etik konulara girdiği gibi yine yaşadığı dönemde ortaya çıkan bazı sorunlarla ilgilerini etik tartışmalarla ve ileri sürdükleri normatif ilkelerle gösterebilmişlerdir. Bu süreçte yine kimi filozoflar,¹² genel geçer tarzda ahlâk kuralı koyma yoluna gitmiştir. Bununla birlikte onların iddia ederek ortaya koydukları genel geçer normlar ise sonraki dönemlerde de tartışılmıştır. Zira insan tarihinde hiçbir filozofa henüz bütün çağları aşan ve bütün insanlığın üzerinde ittifakla kabul ettikleri norm belirleme hakkı tanınmamıştır. Daima bir karşı tartışma var olmuştur. Dolayısıyla zaten filozof olmak, soruyu genelleştirebilme yeteneğine sahip olmayı gerektirir. Sorunun içeriği ise sürekli belirli bir dönem karakteri taşıyabilmiştir. Zira her insan kendi çağının sorunlarıyla yüzleşmek durumundadır. "Her çağ, kendi tarihsel sorunları açısından etik sorunları ele almak zorundadır."¹³

Bu durumda etik yalnızca yaşanan süreçte ortaya çıkan ahlâkî probleme dair sorulması gereken soruyu genelleştirebilme ve bunun içeriğini bu genelliğe uygun olarak doldurma durumundan farklı olarak da değer-

11 Tepe, a.g.m., s. 15–16.

12 Ahlâkın ortaya çıkışıyla ilgili yapılmış ya da yapılacak olan tartışma hangi mecrada akarsa aksın, ahlâkın varlığını ön koşul olarak kabul etmek zorundadır. Yani ahlâkî ilkeler ister verili bulunsun ister süreç içerisinde inşa edilsin, öncelikle bir ahlâkî ilkedен bahsetmek mümkündür. Bu ilkelerin varlığını ortaya çıkaran ya da anlam katanlar içerisinde filozofların bulunduğu da muhakkaktır. Sokrates bunun en belirgin örneğidir. Bu konuda doğudan-batıdan çokça örnek vermek mümkün iken konunun anlaşılmasının sağlanması için bkz. H. J. Störig, *İlkçağ Felsefesi –Hint, Çin, Yunan-*, çev. Ö. C. Güngören, Yol, İst. 1994, s. 79, 113, 134-140, 143-150 vd.. İlhan Güngören, *Buda ve Öğretisi*, Yol Yay., İst. 1997, s. 101-172. Alan W. Watts, *Zen Yolu*, çev. Sena Uğur, Şule, İst. 1998, s. 147-195.

13 Kuçuradi, *Etik*, sayfasız bölüm 2.

lendirilebilir. Çağının ahlâkî problemiyle ilgilenen her filozof, buna kendi çağının ölçeği ya da o çağa hâkim olan genel kabuller doğrultusunda da cevap vermektedir. Özellikle Orta Çağ¹⁴ denen zaman kesitinde daha yoğun olmakla birlikte filozoflar, etik konulara aynı zamanda dinî içerik de katmışlardır. Bu da tartışmayı yukarıda etik-ahlâk tartışmasında ileri sürülen görüşten farklı noktaya taşımaktadır.

Norm koyma niteliğiyle öne çıkan söz konusu etik anlayışa göre insanların etkinlik yapmaları durumunda uyması gereken bir takım ahlâkî öğelerin olması gerektiği kabul edilir. Bu tür etkinlik alanlarıyla uğraşan insanların üzerinde durduğu ve eylemin etik özellikte olduğunu kabul ettiği durumlar bulunmaktadır. Bu düşünürler etik bir faaliyeti ‘iyi kılan’ özellikleri sorgulamakta ve ‘sorumluluk’, ‘ahlâk’, ‘iyi ödev’ gibi kavramları araştırmaktadır.¹⁵

Öte yandan etiğin ahlâk üzerine düşünme etkinliği olduğunu belirten H. Delius, söz konusu ilgiyi şu şekilde ortaya koymaktadır:

Moral (ahlâk) ve etik sözcükleri arasındaki günlük dildeki çok anlamlılık, geçişlilik ve kaypaklığa rağmen, her iki sözcüğü birbirlerinden ayırmak konusunda yine de bir ölçütümüz vardır. Ahlâk (moral)’ın olgusal ve tarihsel olarak yaşanan bir şey olmasına karşılık, etik, bu olguya yönelen felsefe disiplininin adıdır. Bu nedenle, günlük dilde alışkanlıkla bir “ahlâksal problem”den söz edildiğinde, aslında bunu “etik’e ait bir problem”, bir “etik problemi” olarak anlamak gerekir. Ama etimolojik açıdan baktığımızda, her iki sözcük de “töre”, “gelenek”, “alışkanlık”, v.b. anlamlarına sahiptir. Bu nedenle, N. Hartmann, “morallerin (ahlâkların) çokluğuna karşılık etiğin teklifi”nden söz eder. Bununla kastedilen şey, bir felsefe disiplini olarak etiğin teklifi ve böyle bir disiplin olarak etiğin görevi, herhangi türde bir “moral” (ahlâk) geliştirmek ve bu morale (ahlâka) uyulmasını öğütlemek değil; tersine, ahlâksal (moralisch) bağıntıların niteliği üzerine bir genel görüş elde etmektir.¹⁶

Etik, burada yazarın ifade ettiği gibi bir özelliğe de sahiptir. Fakat etik daha sonra da göstereceğimiz gibi “normatif etik ve metaetik” olarak iki-

14 Orta Çağ denen süreç ‘aydınlanmacı zihniyetin’ kendi ideolojik okuması neticesinde ortaya atılmış aklın kuluçkaya yattığı, Hıristiyan dogmalarının istila ettiği karanlık çağlar olarak kabul edilmiştir. Oysa sonraki yüzyıllarda Orta Çağa dönük bu ideolojik okuma tarzı kırılmış, döneme gereken ilgi gösterilmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Murat Belge, “Ortaçağ”, *Doğu-Batı*, Ankara 2001, S. 14, s.77-84.

15 Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş*, çev. Veysel Atayman-Gönül Sezer, Ayrıntı Yay., İst. 1999, s. 16-17. Alexis Bertrand, *Ahlâk Felsefesi*, çev. Salih Zeki, sad. Hayrani Altıntaş, Akçağ Yay., Ank. 2001, s.1. krş. Leo Strauss, *An Introduction to Political Philosophy*, Wayne State University Press, Detroit, 1989, s. 3.

16 Harald Delius, “Etik”, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, s. 336.

ye ayrılmaktadır. Buna göre etiği yukarıdaki gibi algılayan Delius, aslında metaetik anlayışı benimsemiştir. Diğer taraftan etik, normatif özelliğiyle aynı zamanda ahlâkî ilke belirleme özelliğine de sahiptir. Böylece etik, “belirli bir durumun ötesinde ‘değerli olanın’ ya da ‘doğru veya değerli eylemin ne olduğunu’”¹⁷ araştıran sorular sormaktadır. Bununla birlikte etiğin, daha çok epistemolojik temellendirmeler ile bir adım öne çıktığını belirtmek mümkündür. Bunu iyi ve kötü hakkında yapılan değerlendirmelerde görebiliriz.¹⁸ Bu tartışmalar ışığında etiğin tanımıyla ilgili çerçeve oluşturmaya çalışalım.

Yukarıda da işaret edildiği üzere düşünce tarihi içerisinde farklı etik tanımlar bulunduğu gibi, bu tanımlarda farklı kültürel karakterlerden izler de vardır. Bununla birlikte problem, aynı problemdir ve birkaç ortak noktadan hareketle tanım oluşturulabilir. Bu ortak noktalar, “ödev, yükümlülük, sorumluluk, gereklilik, erdem gibi kavramlar; doğruluk ya da yanlışlıkla iyi ve kötüyle ilgili yargılarla ahlâkî eylemin doğasını soruşturarak iyi bir yaşamın nasıl olması gerektiğini açıklama”¹⁹ gibi belirlenebilir.

Öte yandan Antikçağdan beri ortaya atılmış olan etik kuramların tümüne birden bakıldığında, etiğin üç temel problem çevresinde tartışıldığı görülür: 1. ‘En yüksek iyi’ problemi, 2. ‘doğru eylem’ problemi, 3. ‘istenc özgürlüğü’ problemi. Bir görüşe göre a) ‘en yüksek iyi’nin ne olduğu sorusuna, felsefi etiğin bir konusu olarak asla cevap verilemez. Bunun tam karşıtı bir görüşe göre ise b) felsefi etiğin kaçınılmaz görevi, tam da bu soruyu yanıtlayabilmektir. Bu görüşe göre, insan yaşamının anlam ve değeri, herhangi bir en yüksek amaca ulaşma çabasında belirir. Ahlâksal açıdan bakıldığında, bu en yüksek amaç, ‘en yüksek iyi’dir.²⁰

Diğer taraftan bu problemlerin yine şu temel sorulara çözüm getirme kaygısında olduğu söylenebilir: “1. Neyi seçmeliyim? 2. Ne yapmalıyım? 3. Neyi istemeliyim?”²¹ Özlem’e göre, etik tarihi boyunca bu sorular tartışmaların temelini oluştururken bunlara aranan cevaplar da bu temel soruların birini öne çıkarırken diğer ikisini göz ardı etmeden ama birini diğerine göre biraz daha önceleyecek şekilde tartışılmalıdır. Dolayısıyla sorular belirgin olmasına rağmen cevaplar oldukça çeşitli-

17 Tepe, a.g.m., s.16.

18 Diğer taraftan etiğin ontolojik temellendirmesi (akıl, sezgi ve duyguyla inşa edilen ahlâk anlayışı) için bkz. Recep Kılıç, “Ahlakî Temellendirme Problemi”, *Felsefe Dünyası*, Ankara 1993, S. 8, s. 67-78.

19 Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İst. 1999, s.18.

20 Delius, a.g.m., s. 314.

21 Özlem, *Etik*, s. 30.

dir.²² Sözelimi bu tartışmalar içinde yararlılık, ‘doğru eylemi’ önceler. Ona göre en yüksek iyi, insanın doğal ve toplumsal gereksinimlerini gidermeye yönelik, bu anlamda yarar getiren eylemdir.²³ Benzer şekilde pragmatizmde de doğru eylemin ölçütü yararlıdır.

İnsanın belirli bir amaca göre var olduğu konusunda, tarih boyunca bazı düşüncelerin oluştuğu ifade edilebilir. Bu amacın ne olduğuna dair farklı kültürlerde farklı tanımlamalar ve kabuller ortaya çıktığı söylenebilir. Bu farklılığa rağmen insan varlığının, genellikle, belli bir amaç için var olduğu kabul edilebilir. İnsanlar kendileri ve evren için nasıl bir amaç belirlemişlerse, o amaç doğrultusunda yaşamaya çaba harcamışlardır. Etik de bu amaçlılık için yoğun veriler sunan ve insanın en çok ilgisini çeken etkinliklerden biri olarak var olagelmiştir.

Tarih boyunca bu alanda bazı fikirlerin ileri sürüldüğünü ifade etmiştik. Etik hakkında yapılan çalışmaların genel tavırlarından hareketle problem durumu ve toparlayıcı bir tanım şöyle ifade edilmektedir:

Etik bireysel ve sosyal yaşamın çok büyük bir hızla akıp değiştiği; yaşama tarzlarını layıkıyla ölçüp biçecek, onları gerektiğinde eleştiri süzgecinden geçirirken, gerektiğinde temellendirecek değer sistemleri ya en kötüsü yanlış bir temel üzerine inşa edilmiş oldukları ya da en hafifinden değişimin hızına ayak uyduramayıp kolayca yıkıldıkları için, ağır bir değer bunalımı içinde olan günümüzde tanımlanması herhalde en zor olan terimlerin başında gelmektedir. Buna rağmen, etik belli bir ahlâklılık idesine sahip, belli bir yaşama idealini hayata geçirmek için mücadele eden bireyin yaşayışı açısından, ikinci olarak da, çağının gidişatını, üyesi olduğu toplumun yaşayışını ya eleştiren, mahkûm eden ve dolayısıyla, mevcut değerler silsilesi yerine alternatif değerler, yaşama kuralları veya ilkeler vazetmeye kalkışan ya da onu açık seçik tanımlamayıp, içerimlerini gözler önüne sererek meşrulaştırmaya veya haklılandırmaya kalkışan filozofun tavrı bakımından ve nihayet ahlâklılığın dilini analiz eden, ahlâkî kavram ve yargıların niteliğini tartışan, kısacası tıpkı olgusal dünyayı konu alan fizikçi gibi, kendisine değer dünyasını konu edinen teorik bir araştırma içine giren felsefecinin çalışması açısından, en azından şimdilik ve uzlaşımsal olarak, değeri konu alan, kapsamında insanın değer biçici deneyimi, kısacası hayata anlam katan her şey bulunan düşünüş tarzı, ahlâkî ilkeler teorisi²⁴ dir.

Diğer taraftan İ. F. Ertuğrul (1855–1946)’da etik, ahlâk ilmi olarak telakki edilmektedir. Etik, “ilm-i ahlak”tır.²⁵ Ayrıca Ertuğrul’a göre etik’in

22 A.g.e., s. 30–31.

23 A.g.e., s. 34.

24 Cevizci, *Etiğe Giriş*, Paradigma Yay., İst. 2002, s. 1.

25 İsmail F. Ertuğrul, *Lügatçe-i Felsefe*, Matbua-i Amire, İst. 1341, s. 246.

konusu aynı zamanda edebi de içermektedir.²⁶ Diğer bir tanıma göre de ahlâk felsefesi, ahlâk kategorilerinin bir eleştirisi olarak değerlendirilmektedir.²⁷

Bu veriler ışığında genel bir etik tanımına ulaşılabilir. Şöyle ki; felsefenin, insan eylemleri açısından iyi ya da kötü olan şeyin ne olduğuna, bunların nasıl bir süreçle ortaya çıktığına, davranışların doğru ve yanlış durumunun nasıl meydana geldiğine ve böylece erdemli yaşamın nasıl gerçekleşebileceğine, insan hayatının gerçekte bir amacının var olup olamayacağına ve varsa bu amaçlara ulaşmak için insanın gerçekleştirebileceğinin neler olması gerektiğine ve bunları elde etmede yerine getirilmesi gerekenlerin neler olduğuna karşılık gelen ahlâk felsefesi/etik, insanın ahlâkî eylemleri olarak isimlendirilebilecek davranış alanıyla ilgili kavramları analiz eder, iyi ve kötünün anlamlarını açıklama çabası içerisinde olarak bir fiili, iyi ya da kötü yapan ölçütlerin neler olduğu üzerinde yoğunlaşır.

Söz konusu tanımlar etiğin tanımı olarak kabul edilecekse verili birçok konu arasında neyin doğru ya da yanlış olduğunu nasıl belirleyebiliriz? Diğer bir ifadeyle uygun eylemi nasıl bilebiliriz? Genel kabul gören bir etik tanım olmadığından ve ortaya koyulan çalışma durumuna göre etiğin temellendirilmesi açısından bu sorulara genel olarak yüzyıllar boyunca iki temel unsurla cevap verilmiştir. Birincisinde verilen kararların sonuçlarına odaklanılır ve kararın doğruluk ve yanlışlığını yargılamak için söz konusu kararın ürettiği eylemin sonuçlarına bakılır. Diğer, özel ahlâkî durumu belirlemek için kabul edilmiş evrensel (ezelî-ebedî) ahlâk ilkelerine başvurulur. Etik genel olarak bu iki durumla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır.

Kavramın genel durumu ve tanımı üzerinde bu kadar durmak yeterlidir diye düşünüyoruz. Etiğin türleri konusunda da çeşitli tartışmalar var olagelmıştır. Bununla birlikte genellikle iki etik türü üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bir de bazı kaynaklarda üçüncü bir tür olarak betimleyici etik de değerlendirilmektedir. Şimdi bunlar üzerinde duralım.

1. Betimleyici Etik²⁸

İnsan karmaşık bir varlık olarak yeryüzünde kendi tarihinden bu yana farklı mahiyetlerde ama hep ona ait birlikli eylemlerde bulunagelmıştır.

26 A.g.e., s. 246.

27 G. C. Field, "Ahlâk Felsefesi Nedir?", çev. Recep Kılıç, *Felsefe Dünyası*, Ankara 1992, S. 4, s. 59.

28 Esasında betimleyici etik türü, etik sınıflandırma içinde değerlendirilmemekle birlikte bazı eserlerde bu şekilde ele alındığını ifade edelim. Yani var olan ahlâk ve etik ile ilgili herhangi bir durumu göstermiş olmayı bir etik çaba olarak gören yaklaşımlar olduğundan dolayı burada bu başlığı da belirtmek gerekiyor.

İnsanın herhangi bir eylemi hangi amaçla incelenirse genellikle insan, incelenen yönüyle öne çıkacaktır. Bir psikolog söz konusu eylemin arkasında yatan psikolojik olarak motive edici süreçleri ve o faaliyetin hangi amaç için ortaya konulduğunu incelerken ve insan tanımını için öncelikle bu çıkarımlarını öne sürerken; sosyolog, insanı toplumsal bir kimliğe indirgeyerek, insanı sosyal bir varlık olarak öne çıkaracak, onun ve eylemlerinin sosyal içerikleriyle birlikte algılanmasını sağlayacaktır. Keza antropolog, nörolog da diğerleri gibi kendi alanlarıyla ilgili olarak daha başka süreçlere ve sonuçlara vurgu yapacaktır. Bütün bunlar insan denen bütün tablonun farklı kareleri de olsa, insan varlığı kendisi bunlardan daha fazla bir anlam ifade edebilmektedir. Bir bütün olarak insan, karmaşık süreçler ağını anlamlı bütünler haline getirerek, eylemini öncelikle kendisi için meşru, kullanılabilir hale getirmek durumundadır. Böylece kendi gereğini içinde barındıran bir eylemin varlığı ile karşı karşıya kalınabilir.

Bu eylemlerden bir kısmı da ahlâkî içeriklidir. İnsan bütününe söz konusu karmaşık eylemlerinin sonuçlarından pek çoğu onun ahlâk anlayışıyla irtibatlı olarak ortaya çıkar. Bu bütünü tam bir ahenk içerisinde eylemlerini faalleştirmesi gerekmektedir. Böylece insan için hayat birlikli bir ahengin sonucu olarak hep anlamlı halde kalacaktır. Başka türlü insan bilimlerinin parça parça ilgilendiği insan, hayatını öyle parçalayarak yaşamamaktadır.

Ahlâk bilimi²⁹ olarak öne çıkan bilime, betimsel bir işlevin yüklenmesi demek, ‘insanın hangi eylemlerinin ahlâkî olduğu, bu ahlâkî eylemin ortaya çıkma sürecinin nasıl oluştuğu ile ilgili bulguların ortaya konulmasına çaba sarf edilmesi demektir. Bir ideal peşinde koşan insan için hep ‘bir olması gereken’ varken betimsel ahlâk, ahlâkın resmini çekebilmesi için bundan ziyade olana, var olana yani şimdi ve burada olan eyleme dönük tespitlerde bulunur. Başka bir ifadeyle o, olan ve sonuç vermiş olan ahlâkî eylemlerle ilgilenir.

Adından da anlaşılacağı üzere ahlâk alanına bilimsel yaklaşımı uygulamakla, eylemlerle ilgili ortaya çıkan betimleyici (deskriptif) bir yaklaşımdır. Olması gereken eylemlerle ilgili ahlâkî değerlerden ziyade olan, var olan ahlâkî olgu ve değerleri tespit etmek ve bu tür inançların sosyolojik ve psikolojik yönleriyle ilgili araştırma yapmakla ortaya çıkan bir etik türüdür. Bu yaklaşımda etik, seyirci, gözlemci konumundadır.³⁰ Bir toplum içerisinde-

29 Literatürde kullanılan “ahlâk ilmi” ile betimleyici etik aynı değildir.

30 Ülken’in burada kullandığı terim ‘ahlâk bilimi’dir. Ülken’e göre ahlâk bilimi, birer tabiat bili-

de neyin kötü olduğunu tespit eder. Hazzın nasıl bir duygu ve eylem olduğunu psikolojik olarak tahlil ederken iyi-kötü değerlendirmesinden uzaktır. Zira yargı belirtmek betimleyici ahlâk anlayışıyla bağdaşmamaktadır.

Görüldüğü üzere etiğin, betimleyici bir şekilde ele alınması için bazı normların varlığı gerekmektedir. Başka bir deyişle daha önceden ortaya konulmuş olan ahlakî normların varlığı betimleyici etik için ön şart olmaktadır. Bu da bizi normatif etiğin betimleyici etik için var olması gerekliliğine götürmektedir. Dolayısıyla insan faaliyeti sonucunda ortaya çıkmış olan etik yargıların varlığı için belirli bir otoritenin varlığı gerekmektedir. Burada otoriteden kastımız, insan topluluklarının uymak zorunda hissettikleri etik normların kaynaklarıdır. Ancak bu etik türüyle ilgilenen diğer pozitif bilimlerde olduğu gibi durum tespiti yapmak zorundadır. Bu durumda ilgili bilim insanı, ahlâk normlarını bir antropolog, tarihçi, psikolog ve sosyolog gibi tecrübe edilmiş, tarihsel ve bilimsel olarak ele almak durumundadır.³¹

2. Normatif Etik

Betimsel etik türünün aksine normatif etik, geleneksel anlamı içerisinde olduğu haliyle hayata mesafeli bir tutum içerisinde olmaz, aksine hayat içinde, ona müdahale eder, kural koyar ve bir disiplin oluşturur.³² “Hepimiz ahlâk hükümlerinin hâlihazırda var olduğu bir dünyada büyüdük. Bu hükümler her gün herkes tarafından başkalarının davranışlarına aktarılıp durmaktadır.”³³ Ahlâkın insan yaşamında oldukça önemli bir yer tuttuğu açıktır. İnsan davranışlarının kendisine göre uygulandığı bir meşruiyet zemini var olagelmiştir. Bu meşruiyet kaynaklarından biri de ahlâktır. Etiğin sınıflarından biri olarak öne çıkan normatif etik, anlamını bu şekilde inşa etmektedir.

Burada ahlâkın teorik ve pratik yönleriyle karşılaşılmaktadır.³⁴ Teorik düzeyi itibarıyla normatif teori, temel ahlâkî değerleri belirler; pratik düzeyiyle de uygulamalıdır ve tekil olaylarda ortaya çıkan sorunları tü-

mi olan psikoloji ve sosyolojiye dayanarak ortaya çıkabilir. Ve bu şekilde betimlenen ahlâk bilimi, ahlâk antropolojisi olmak durumundadır. Psikoloji, sosyoloji, ahlâk antropolojisi ile birlikte bir de biyoloji olmak durumundadır. Dolayısıyla Ülken ahlâk bilimini –betimleyici ahlâk- bu ayaklar üzerine oturtmanın gerekliliğini vurgular. Ülken, *a.g.e.*, s. 15–18. Daha geniş bilgi için bkz. Cevizci, *a.g.e.*, s. 6. Ayrıca ahlâkın bilim olup olmadığı ile ilgili farklı bir tartışma için bkz. Henry Hazlitt, *Ahlâkın Temelleri*, çev. M. Aydın-R. Tapramaz, Liberte, Ank. 2006, s. 5–7.

31 W. K. Frenkana, *Ethics*, New Jersey 1973, s. 4.

32 Ülken, *a.g.e.*, s. 14. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 18. *Etiğe Giriş*, s. 7.

33 Hazlitt, *a.g.e.*, s. 9.

mevarım yöntemiyle genel ilkeler olarak belirler ve bu genel ilkeleri yine tekil olgulara uygular.

Ahlâk alanıyla da ilgilenen birçok filozof, insan için iyi olanın, onun hayatı için daha konforlu yaşam sunan eylemlerin içeriğinin ahlâkî bağlamı için normlar ileri sürmüşlerdir. Burada olması gereken ile ilgili hayli ahlâkî norm ileri sürülebilmektedir. Kadim filozoflardan bu yana ahlâk normlarını sorgulayanlar olduğu gibi, yeni normlar ortaya koyanlar da hep olmuştur. Bunların en meşhuru Sokrates (M.Ö.469–399)'tir. Bu normlara Sokrates o kadar inanmıştır ki, bu uğurda idama gitmeye razı olmuştur.³⁵

Buradan da anlaşılacağı üzere kendi ahlâkî algısına ve bu doğrultuda oluşturduğu yaşam tarzı uğruna Sokrates ölüme gitmiştir. Ve önüne koyulan birçok imkânı da geri çevirmiştir. Burada ahlâk öğretmeni, ortaya koyduğu teorik çerçeveyi önce çeşitli açılardan temellendirebilmektedir ve diğer açıdan da bu ilkeleri de kendi bizzat yaşama geçirmektedir. Başka bir anlatımla burada filozof, bilgiye sahip olmakla onu yaşama geçirmek durumundadır. Dolayısıyla burada “ahlâk felsefesi, geleneksel anlamda bir uygulama amacına sahipti; ahlâkî bilgi, ahlâkî olgunun salt teorik bilgisi olarak anlaşılmamaktaydı, aksine nasıl yaşamamız gerektiği ile ilgili olarak uygulamaya dönük bir bilgiydi. Amaç, basit bir şekilde iyi olan şeyin ne olduğu bilgisine sahip olmak değil, aksine iyi olmaya çalışmaktır. Yalnızca, iyi olan şeyin ne olduğu ile ilgilenmez, o aynı zamanda iyi bir insanın nasıl olacağını da yaşayarak göstermeye çalışır.”³⁶

Diğer taraftan teorik düzeyi itibariyle, normatif etiğin üç temel problemi de vardır.

Birincisi ahlâkî eylemlerle ilgili olup, o hangi insan karakterlerinin ahlâken iyi, hangilerinin kötü olduğu sorusu etrafında döner... İkincisi toplum ya da sosyal kurumlarla ilgili bir problem olarak gelişir... Esas soru, toplumun hangi ilke ve politikalara göre, nasıl yapılandırılması ya da organize edilmesi gerektiği sorusudur... Üçüncüsü ise hangi değerlerin temel olduğu, hangi şey ya da deneyimlerin bizatihi kendi içinde veya kendi başına değerli veya arzu edilir olduğu problemdir.³⁷

Normatif etik için, ayrıca tıpkı mantık ve matematik gibi formel bir şekilde oluştuğunu, onun içeriksiz kaldığını, sadece kurallar bütünü olmak-

34 Bertrand, *a.g.e.*, s. 18–20.

35 Bu konuda Sokrates'in hâkimler topluluğuna ifade ettikleri için bkz. Platon, *Sokrates'in Savunması*, çev. Niyazi Berkes, Sosyal Yay., İst. 2001, 29c-30c, 41e-42a.

36 Kai Nielsen, “Ethics, Problems of”, *The Encyclopedia of Philosophy*, ed. P. Edwards, The Macmillan Company&The Free Press, New York 1967, C. III, s. 117.

37 Cevizci, *a.g.e.*, s. 8.

tan ileriye gidemediğini ileri sürenler de olmuştur.³⁸ Ülken bu duruma itiraz etmektedir. Ona göre, ahlâkî kesinlik aksiyomlardan oluşturulur ve somut gerçeklikten ayrı düşünülemez. Bu aksiyomlar genel ilkelere dayanırlar ve harekete doğrudan etki ederler.³⁹ Diğer bir deyişle normatif etikte filozof, birtakım ahlâkî ilkeler koyar, bir hayat modeli oluşturmaya gayret eder.⁴⁰

Sonuç olarak genel ve popüler kullanımı itibariyle etik kavramı, buradaki anlamıyla öne çıkar. Normatif olma niteliğiyle etik, ahlâk ve moral kavramlarının içeriğiyle örtüşür. Dolayısıyla ahlâk felsefesi niteliğiyle birlikte burada etik, doğrudan ahlâkın kendini ortaya koyuş tarzına benzer. Norm belirler, sorgular ve sonuçta uygulanmasını bekler.

3. Metaetik

Etik türlerinden biri de zaman zaman analitik veya eleştirel etik olarak tanımlanan metaetiktir. Metaetik, özellikle son yüzyılda Anglo-Sakson felsefe geleneğinde ortaya çıkmış olan yeni felsefe yapma tarzının, yani felsefenin tek bir görevi vardır; o da dilin mantıksal analizi veya kavram çözümlemesi olduğunu ileri süren, analitik felsefenin etiğe düşmüş payından nasibini almış olan etik türünden başkası değildir.

Hobbes'la başlayıp, evrimci etiğe kadar uzanan modern, bilimci, Aydınlanmacı normatif etiğin iflası, yani onun etiğin normalde en önemli iki temelinden biri olan dinin yerine ikame ettiği sözleşme fikrinin bireyi aynı zamanda ahlâkî bir düzlemde topluma bağlamada veya en hafifinden bireysel çıkarı sosyal yararlarla tamamlamada uğradığı başarısızlık; etiği bireyin içinde doğup büyüdüğü cemaatin değerlerini ya da geleneği tamamen bir kenara atarak bilime indirgeme nafile girişimlerinin sonuçsuzluğu; teknolojinin ve gücün şekillendirdiği maddî dünyanın zaten temellerinden sökülmiş olan değerleri tümünden değersizleştirilmesi, etik ve değerler alanını 20. Yüzyılın en problematik alanı olarak adeta kendiliğinden vazeder. İşte metaetik modernist Aydınlanmacı felsefenin, ortaya çıkan bu yeni koşullar altında veya değerlerin kaba kuvvete indirgeniği bir çağda normatif etik ortaya koymanın beyhudeliliği karşısında, Kıta Avrupası felsefesinin alternatif etik teorilerinden bağımsız olarak, kendiliğinden geliştirmiş olduğu bir yeni etik araştırma tarzını ifade eder.⁴¹

Metaetik, 20. yüzyılda ortaya çıkan analitik felsefenin yani yeni pozitivizmin doğal bir sonucu olarak söz konusu pozisyonda değerlendiril-

38 Wundt'tan aktaran Ülken, *a.g.e.*, s. 14.

39 *A.g.e.*, s. 15.

40 R. Kılıç, "Ahlâkî Temellendirme Problemi", *Felsefe Dünyası*, Ankara 1993, S. 8, s. 68.

41 Cevizci, *a.g.e.*, s. 329-330.

mektedir. Zira buna göre, değer alanıyla ilgili olarak ortada bir olgu bulunmaktadı. Bu olgunun niteliği, öznel-nesnel durumları ve yargıların ne anlam ifade ettiği gibi konular analitik bir şekilde incelenilmelidir.

Bu etik görüşe göre ahlâk filozoflarının görevi, insanlara normatif ilkeler sağlamak değil ‐ahlâkî yargıları analiz etmek, ahlâkî davranış ölçütlerini tartışmak, bu kavramların anlamlarını açıklığa kavuşturmak.‑⁴² Burada ahlâk filozofunun herhangi bir değer hükmü belirtmesi mümkün değildir. Filozofun yapması gereken şey; iyi ve kötü gibi ahlâkî terimlerin kullanıldığı bağlamda hangi anlamları taşıdığı, ahlâk hükümlerinin niteliğini ve bu hükümleri diğerlerinden ayıran özelliklerin neler olduğunu mantıkî, epistemolojik veya semantik açıdan sorular yöneltilip bunlara cevap vermek durumundadır. Diğer taraftan ahlâk alanıyla ilgili olarak ileri sürülmüş normlarda geçen nesnelere ontolojik olarak var olup olmadıkları, diğer bir ifadeyle bu değerlerin insandan bağımsız olarak kendi var oluşlarına sahip olup olmadıklarıyla da ilgilenmektedir. Denilebilir ki, ahlâkî değerlerin kaynağı insanın duyguları mıdır? Yoksa bu değerler sadece bilgi aktarmak için mi bulunmaktadırlar?⁴³

Metaetik teorilerde de iki farklı görüş savunulmaktadır. İlki, etik değerlerin insandan bağımsız olarak var olduğunu savunan bilişselciler, İkincisi, değerlerin böyle bir ontolojik varlığını kabul etmeyen yani etik değerlerin insandan bağımsız olarak var olamayacağı, onların insanlara bağlı olarak ortaya çıktığını savunan gayribilişselcilerdir.⁴⁴

D. Hume (1711–1776)’un Orta Çağ’ın etik temellendirmelerinde öne çıkan kozmolojik ve teleolojik temellendirmelerine karşı ileri sürdüğü olgu/değer ayırımı⁴⁵ paralel bir şekilde 20. yy.’da metaetiğin ortaya çıkışında

42 A.g.e., s. 9.

43 Bryan Magee, ‘Dilbilimci Felsefenin Büyüsü-Bernard Williams ile Söyleşi’, *Yeni Düşün Adamları*, Haz. Mete Tunçay, İstanbul 1970, s. 229. Metaetik teoriler olarak Moore, Ayer, Schillick ve Hare’in sistemleri sayılabilir. Derleyici bilgi için bkz. Cevizci, a.g.e., s. 329–360.

44 A.g.e., s. 331.

45 D. Hume, olan-olması gereken ayırımının, başka bir ifadeyle olgu alanındaki bilinen gerçekleri arka arkaya sıralamadan sonra değer alanına geçişin yanlışlığını vurgulamıştır. ‐Belki önemli olabilecek bazı tespitlerimi burada ortaya koymaktan kendimi alamıyorum. Her ahlâk sisteminde sürekli olarak fark ettiğim şey şudur: Yazar belli bir zaman sıradan akıl yürütmelemlerle Tanrı’nın varlığını ve insan ilişkileriyle ilgili olarak gözlemlerini ortaya koyar ve birdenbire ‘dir’ ve ‘değildir’ gibi olgularla ilgili kullanılan önerme ekleri yerine ‘malı’ ve ‘mamalı’ gibi hüküm belirten eklerle sistemini sonuçlandırır, bu şekilde sonuçlanmayanla hiç karşılaşmadım. Bu değişiklik fark edilmese bile sonuç hep böyle olmuştur. Bu ‘malı’ veya ‘mamalı’ gibi ekler yeni bir ilişki tarzını ve onayını gerekli kıldığından dolayı bu durumun gözlemlenmesi ve açıklığa kavuşturulması zorunludur. Aynı zamanda tamamen anlaşılmaz görülen bu durum için ve bu yeni ilişkinin birbirinden tam olarak farklı olan şeyler arasında

öncü olan G. E. Moore (1873–1958) da ileri sürdüğü ‘eşyanın tabiatına uygun olmama’ teorisıyla normatif etiği büyük bir yanlış içerisindedir. Olmakla değerlendirmiştir.⁴⁶

Öte yandan metaetik de çeşitli sınıflamalara tabi tutulmaktadır.⁴⁷ Sezgi etikten kaynaklanan zorlukları gidermek için geliştirilmiş bir metaetik türü olarak ortaya çıkan -ve bilişselci olarak öne çıkan- ‘doğalcı etik’te, ahlâkî yargıların diğer deneysel yargılar gibi doğrulanabilir olma özelliğinin varlığından söz edilir.⁴⁸ Böylece söz konusu etik görüş de doğa bilimlerinin bir parçası olarak kabul edilir.

Diğer taraftan bilişselciliğin karşısında duran bilişselci olmayan duygucu metaetik bulunmaktadır. Buna göre ahlâkî yargılar, ne deneyim yoluyla doğrulanabilir ne de matematik bilimindeki gibi ispatlanabilir. Mantıkçı pozitivist olarak bilinen Ayer (1910–1989)’in temsil ettiği duygucu

tümevarım yoluyla bir akıl yürütmenin nasıl mümkün olabileceğinin de gerekçesi verilmelidir." David Hume, *A Treatise of Human Nature*, ed. L. A. Selby-Bigge, Calderon press, Oxford 1978, III, s. 469-70. Hume'a göre erdem ve erdemsizlik ne nesne ilişkileriyle ne de akıl çıkarımlarıyla ilgili olarak ortaya koyulamaz. Dolayısıyla bu ayrım önemlidir ve geleneksel ahlâk sistemleri de bundan başka bir şey yapmamıştır. Bu, onların yanlışlığının yani temelsizliğinin göstergesidir. A. Cevzici, *Aydınlanma Felsefesi*, Ezgi, Bursa 2002, s. 78. Etiğe Giriş, s. 135.

46 James Rachels, "Introduction: Moral Philosophy in the Twentieth Century", *Twentieth Century Ethical Theory*, ed. Steven M. Cahn-Joram G. Haber, New York, 1995, s. 2. Metaetik teori olarak karşımıza çıkan Moore'un etik anlayışına göre, filozoflar bu konuda yüzyıllardır temel bir yanlış içindedirler. Ona göre basit kavramların tarifi yapılamaz ancak bileşik kavramların tarifi yapılabilir. Tıpkı sarı rengi gibi 'iyi'nin de tarifi yapılamaz. Çünkü 'iyi' kavramı basit bir kavramdır. Fakat iyi ile ilgili yapılan her tanım iyiyi başka bir şeyle ilgili olarak -ona bağlı olarak- ortaya koymaya çalışır. Mesela 'iyi hazdır' demek iyiyi hazla açıklamak yanlışına düşmek demektir. Dolayısıyla iyinin doğal bir yönü yoktur. İyi ile ilgili olarak aynı zamanda, iyiyi deneyimle açıklamaya çalışanlarla -tabiatçı ahlâk filozofları- onu metafizik içeriklerle açıklamaya çalışanlar -metafizik ahlâk teorileri- aynı yanlışlığa düşmüşlerdir. İyi, sezgi yoluyla her insanda verili olarak bulunmaktadır. Metaetikçiler, böylece analitik bir şekilde ahlâkî öğeleri bu şekilde irdelerler. Geniş bilgi için bkz. Recep Kılıç, "Çağdaş İngiliz Ahlâk Felsefesinde Olgu-Değer Problemi", *Felsefe Dünyası*, Ankara 1997, S. 23, s. 65-67.

47 Geniş bilgi için bkz. John Hospers, *An Introduction to Philosophical Analysis*, Open Court Pub., L. A. 1967, s. 568. Diğer taraftan bazı metaetikçiler, ki onlar D. Hume'dan yola çıkarak 'olgu'dan 'değer'in dedüksiyon yoluyla çıkarılmasının imkansızlığını vurgulamış dolayısıyla olgu-değer arasında bir bağın olmadığını iddia eden R. M. Hare, A. J. Ayer ve H. A. Frichard'a karşılık; olgu-değer konusunda D. Hume'un yanlış yorumlandığını ileri süren G. F. Hunter ve McIntyre'e göre 'olgu' ile 'değer' arasında su götürmez bir ilişki vardır. Yani onlara göre 'değer', 'olgu'dan mantıkî olarak çıkmaktadır. Diğer taraftan olgu-değer problemini ilk elde etik açıdan değil de bir dil felsefesi problemi olarak irdelleyen J. Searle olguları 'kaba' ve 'kurumlaşmış' olarak iki kategoriye ayırmıştır. Kendisinden öncekilerin böyle bir ayrım yapmadıklarını tespit eden Searle'e göre, 'değer'in tasvir edici 'kaba' olgulardan ziyade inşa edici kurumlaşmış olgulardan değer'e, dedüksiyon yoluyla geçmenin mümkün olduğundan yani olgu-değer ilişkisinin varlığından söz edilebilir. Geniş bilgi için bkz. Recep Kılıç, *Olgu ve Değer Problemi*, A.Ü.İ.F. Dergisi, 1992, C. xxxv, s. 363-398.

48 Cevzici, *Etiğe Giriş*, s. 342. Daha detaylı bilgi için bkz. Adnan Onart, "Ahlâk Felsefesinde Doğalcılık Nedir? Ne Değildir?", *Felsefe Arkivi*, 1997, S. 20, s. 89.

etiğe göre ahlâkî yargılar ispatlanamaz olduğu gibi, yargılar aynı zamanda insanlara emredici bir şekilde ortaya çıktıklarından dolayı onların birtakım tercihlerde bulunmalarına sebep olurlar. Dolayısıyla o bir takım duyguların dışı vurumudur. Burada Viyana çevresi neopozitivistlerin doğrulanabilirlik ilkesinin etiğe uygulanması görülmektedir. Buna göre doğrulanabilirlik, bir önermenin bilişsel olarak anlamlı olabilmesi için doğrulanabilir olması gerektiği anlamına gelmektedir. Buna göre ahlâkî yargılar, doğrulanabilir ilke ile hiçbir ilişkiye giremez. Yine bunlara göre insanlar, empirik önermeler ve mantıksal kurallar konusunda bir karara varırken ahlâkî yargılar konusunda tartışmaya devam ederler. Dolayısıyla ahlâkî önermeler doğrulanabilir nitelik taşımazlar ama bununla birlikte onlar bütünü anlamsız da değildirler. Başka bir anlatımla ahlâkî önermelerin bilişsel yönleri olmasa da onların duygusal yönleri vardır.⁴⁹

Görüldüğü üzere metaetik normatif etiği varsayar ve onun koymuş olduğu ilkeler üzerinde düşünerek kavramları analiz etmiş, kavramların ilgili oldukları yargılarla ilişkilerini, mahiyetlerini ve yargıların anlamlarını irdelemiştir.⁵⁰ Bununla birlikte metaetiğin analizci bir niteliğe sahip olduğundan dolayı analitik bir disiplin olduğu söylenebilir.

Öte yandan etiğe bir metaetikçi olarak yaklaşmak ve onu tam da bir bilim insanı tarafsızlığı ile (ki bu dahi sorunlu bir durumdur) ele almak da kolay değildir. Burada etikçi, bir ahlâkî tavrı çözümlenmeye çalışırken yine de bir bakış açısına sahip olarak orada bulunmaktadır. Etikçinin bakış açısını etkileyen bir tutum olmaksızın değerlendirme yapmasının kolay olmayacağı ortadadır. Metaetik türü özellikle Anglo-Sakson felsefe geleneğine öteden beri yön veren ampirist/pozitivist/pragmatist bakış açısının etkisinde kalması muhtemeldir. Diğer bir ifadeyle burada etikçiler de tarihsel varlıklar olarak belirli bir tutum içerisinde olmak ve geleneklerinin takipçiliğiyle etiği yorumlamak zorunda kalabilmektedirler. En nihayetinde etikçi olmanın da birtakım ahlâkî sorumlulukları vardır. Bu sorumluluk olmadan etikçi olunamaz. Özlem'e göre bu sorumluluk, etikçinin kendi tavrını da ortaya koymasıdır. Ona göre ahlâkî sorumluluk olmadan etik çalışma yapılamaz. Dolayısıyla metaetik tartışmalarda tam bir tarafsızlık zaten konunun doğası itibariyle mümkün değildir.⁵¹

Sonuç olarak ifade edecek olursak şu çıkarımlar yapılabilir: Etik, yaşanan bir olgu üzerinden fikir inşa ettiğinden dolayı öncelikle felsefenin

49 Cevizci, *a.g.e.*, s. 348–350.

50 Recep Kılıç, *Ahlâkın Dinî Temeli*, s. 4–5.

51 Özlem, *Etik*, s. 164–165.

uygulama/eylem alanına dönük bir düşünce dalı olarak öne çıkar. Başka bir ifadeyle bir insan uygulaması olan ahlâkın üzerine yönelmiş felsefi düşüncedir. Bununla beraber söz konusu durumdan sonra insanın uyması gereken ölçütleri ortaya koyma çabasını kendi tanımını içine taşır. Burada bu düşünce, ahlâkın kaynağından ahlâka niçin ihtiyaç duyulduğuna, ahlâkî terminolojinin dil ve etimolojik incelenmesine kadar geniş bir alanda ortaya çıkar. Metaetik türüyle bir inceleme ve öğrenme peşinde iken normatif türüyle uygulamaya dönük yüzü de bulunmaktadır. Son özelliğiyle birlikte genel geçer ahlâkî kural koyar. Bu kurallara göre yaşama alışkanlığı 'etik yaşam' olarak değerlendirilebilir. Yine normatif niteliğiyle, duruma karşı vaziyet alma olarak yorumlanabilecek yarar eksenli ve sonuçlara odaklanmış tavsiyelerde bulunma şeklinde ortaya çıkabilecek bir özelliğe de sahiptir. Dolayısıyla ezeli-ebedî ilkeler ileri sürmekten ziyade, yarar-zarar durumuna göre değişkenlik gösterebilen ölçütler de ortaya koyabilmektedir. Ve bu durumlar etik kavramının dairesinde değerlendirilebilmektedir. Bütün bunlarla birlikte etik kavramı özellikle popüler kullanımıyla kafa karışıklığına işaret eder. Kanaatimizce popüler bir kullanımı olmasına rağmen hakkında pek fazla bir şey bilinmeyen bu kavramın, zihinlerde daha yerli yerinde kullanımı için zamana ihtiyacı bulunmaktadır.